MAISHIY JINOYATLARNING OB'YEKTIV VA SUB'YEKTIV BELGILARI

Shermatova Gulruh Akmalovna
Huquqni muhofaza qilish akademiyasi mustaqil izlanuvchisi
E-mail: shermatovaguli1@gmail.com

Received: 01.02.2026
Revised: 02.02.2026
Accepted: 02.02.2026
Kalit so'zlar: maishiy jinoyatlar, jinoyat tarkibi, ob'yektiv belgi, sub'yektiv belgi, ayb shakli, motiv va maqsad, huquqiy kvalifikatsiya, ijtimoiy xavflilik

Annotatsiya. Ushbu tezisda maishiy jinoyatlarning huquqiy tabiati hamda ularning ob'yektiv va sub'yektiv belgilari kompleks tahlil qilinadi. Maishiy munosabatlar doirasida sodir etiladigan jinoyatlarning o'ziga xos xususiyatlari, jinoyat tarkibining tashqi va ichki elementlari, shuningdek ayb shakli, motiv va maqsadning jinoyatni kvalifikatsiya qilishdagi ahamiyati yoritib berilgan. Tadqiqot jarayonida milliy jinoyat qonunchiligi normalari va huquqni qo'llash amaliyoti tahlil qilinib, maishiy jinoyatlarning oldini olish va ularni to'g'ri huquqiy baholash bo'yicha ilmiy xulosalar ishlab chiqilgan.

Kirish. Bugungi kunda jamiyatda maishiy munosabatlar doirasida sodir etilayotgan jinoyatlar muammosi alohida dolzarblik kasb etmoqda. Ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning murakkablashuvi, urbanizatsiya jarayonlari, oilaviy qadriyatlarning transformatsiyaga uchrashi hamda shaxslararo ziddiyatlarning kuchayishi maishiy jinoyatlarning kelib chiqishiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Mazkur turdagi jinoyatlar, asosan, oila a'zolari, qarindoshlar yoki yaqin shaxslar o'rtasida yuzaga kelib, ularning ijtimoiy xavfliligi jamiyatning ma'naviy-axloqiy muhitiga jiddiy zarar yetkazadi.

Maishiy jinoyatlarning o'ziga xos jihati shundan iboratki, ular ko'pincha yopiq muhitda, ya'ni shaxsiy va oilaviy hayot doirasida sodir etiladi. Bu holat jinoyatlarni aniqlash, fosh etish va huquqiy baholash jarayonini murakkablashtiradi. Shu sababli, bunday jinoyatlarning huquqiy tabiatini, jinoyat tarkibining ob'yektiv va sub'yektiv belgilari orqali chuqur o'rganish muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Jinoyat huquqi nazariyasida jinoyat tarkibi jinoyatni jinoyat sifatida e'tirof etishning asosiy huquqiy mezoni hisoblanadi. Uning ob'yektiv belgilari jinoyatning tashqi ifodasi — harakat yoki harakatsizlik, zararli oqibatlar, sababiy bog'liqlik, sodir etilish usuli, vaqti va joyi bilan tavsiflanadi. Sub'yektiv belgilari esa shaxsning jinoyat sodir etishdagi ichki munosabati, ya'ni ayb shakli, motiv va maqsad orqali namoyon bo'ladi. Aynan ushbu belgilarni to'g'ri aniqlash jinoyatni to'g'ri kvalifikatsiya qilishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Maishiy jinoyatlarda sub'yektiv omillar alohida ahamiyat kasb etadi, chunki ushbu jinoyatlar ko'pincha shaxsiy adovat, rashk, oilaviy nizolar, iqtisodiy yoki psixologik bosim natijasida sodir etiladi. Shu bois, jinoyatchining psixologik holati, uning motiv va maqsadlarini aniqlash huquqni qo'llash amaliyotida muhim masala hisoblanadi. Mazkur tadqiqotning maqsadi maishiy jinoyatlarning ob'yektiv va

sub’yektiv belgilarini nazariy-huquqiy jihatdan tahlil qilish, ularning o‘zaro bog‘liqligini aniqlash hamda huquqni qo‘llash amaliyotini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy taklif va xulosalarni ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot natijalari maishiy jinoyatlarning oldini olish, ularni to‘g‘ri huquqiy baholash hamda jinoyat qonunchiligini takomillashtirishda amaliy ahamiyatga ega bo‘lishi kutiladi.

Adabiyotlar tahlili. Maishiy jinoyatlarning ob’yektiv va sub’yektiv belgilari masalasi jinoyat huquqi nazariyasida uzoq yillardan buyon olimlar e’tiborida bo‘lib kelmoqda. Ushbu muammo jinoyat tarkibi, ayb, motiv va maqsad tushunchalari bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, milliy va xorijiy huquqshunos olimlarning ilmiy tadqiqotlarida keng yoritilgan.

Jinoyat huquqi nazariyasining umumiy masalalariga bag‘ishlangan ilmiy ishlarda jinoyat tarkibi jinoyatni huquqiy baholashning asosiy mezoni sifatida e’tirof etiladi. Xususan, jinoyatning ob’yektiv tomoni harakat yoki harakatsizlik, zararli oqibat va sababiy bog‘liqlik orqali ifodalanishi, sub’yektiv tomoni esa ayb shakli, motiv va maqsad bilan tavsiflanishi ko‘plab olimlar tomonidan asoslab berilgan. Ushbu yondashuv maishiy jinoyatlarni tahlil qilishda ham metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

MDH davlatlari va xususan, o‘zbek huquqshunos olimlarining ilmiy tadqiqotlarida maishiy jinoyatlar alohida jinoyat turi sifatida o‘rganilgan. Ayrim tadqiqotchilar maishiy jinoyatlarni oilaviy-maishiy munosabatlar doirasida sodir etiladigan, zo‘ravonlik yoki psixologik bosim bilan bog‘liq jinoyatlar sifatida talqin qiladilar. Ushbu yondashuvda jinoyatlarning ob’yektiv belgilari sifatida zo‘ravonlik harakatlari, tahdid, haqorat va beparvolik orqali zarar yetkazish holatlari asosiy o‘rin egallaydi.

Sub’yektiv belgilar masalasiga bag‘ishlangan ilmiy manbalarda maishiy jinoyatlarning ko‘p hollarda qasddan sodir etilishi, ularning motivlari shaxsiy adovat, rashk, oilaviy nizolar va ijtimoiy-iqtisodiy omillar bilan bog‘liqligi ta’kidlanadi. Ayrim olimlar maishiy jinoyatlarning yuqori darajadagi emotsional holatda sodir etilishi ularning sub’yektiv tomonini aniqlashni murakkablashtirishini qayd etadilar. Shu bois, psixologik yondashuvni jinoyat huquqi tahliliga integratsiya qilish zarurligi ilgari suriladi.

Xorijiy ilmiy adabiyotlarda, xususan, Yevropa va AQSh olimlarining tadqiqotlarida maishiy zo‘ravonlik jinoyatlari inson huquqlarining buzilishi sifatida baholanadi. Ushbu manbalarda jinoyatning sub’yektiv belgilariga alohida e’tibor qaratilib, zo‘ravonlikka moyillik, nazorat qilish istagi va ijtimoiy stereotiplar jinoyat motivlari sifatida ko‘rsatiladi. Bunday yondashuv maishiy jinoyatlarning ijtimoiy ildizlarini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Shuningdek, huquqni qo‘llash amaliyotiga oid tadqiqotlarda maishiy jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda ob’yektiv va sub’yektiv belgilarni to‘g‘ri aniqlash bilan bog‘liq muammolar mavjudligi ko‘rsatib o‘tiladi. Ayrim holatlarda sub’yektiv belgilar yetarli darajada isbotlanmagani sababli jinoyatning noto‘g‘ri huquqiy baholanishi kuzatiladi. Shu nuqtayi nazardan, adabiyotlarda dalillarni baholash va psixologik ekspertiza imkoniyatlaridan keng foydalanish zarurligi ta’kidlanadi.

Umuman olganda, tahlil qilingan ilmiy adabiyotlar maishiy jinoyatlarning ob'yektiv va sub'yektiv belgilari masalasi kompleks va ko'p qirrali ekanini ko'rsatadi. Shunga qaramay, mavjud tadqiqotlarda ushbu belgilarni o'zaro bog'liqlikda, huquqni qo'llash amaliyoti bilan uyg'un holda tahlil qilish yetarli darajada yoritilmagan. Mazkur holat tanlangan mavzuning dolzarbligini yanada oshiradi va uni chuqur ilmiy tadqiq etish zaruratini asoslaydi.

Muhokama. Tadqiqot doirasida maishiy jinoyatlarning ob'yektiv va sub'yektiv belgilari tahlili ushbu jinoyatlarning huquqiy baholanishida murakkab va ko'p qirrali masalalar mavjudligini ko'rsatdi. Olingan nazariy xulosalar va amaliy kuzatuvlar shuni anglatadiki, maishiy jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda jinoyat tarkibining barcha elementlarini kompleks yondashuv asosida baholash zarur.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, maishiy jinoyatlarning ob'yektiv belgilari ko'pincha aniq tashqi harakatlar bilan ifodalansa-da, ularning sodir etilish sharoiti va muhitini hisobga olmasdan to'liq huquqiy baho berish qiyin. Xususan, jinoyatning oila yoki yaqin munosabatlar doirasida sodir etilishi dalillarni to'plash va sababiy bog'liqlikni aniqlashni murakkablashtiradi. Amaliyotda ko'plab holatlarda zo'ravonlik harakatlari muntazam va davomli bo'lsa-da, ularning har biri alohida epizod sifatida baholanib, jinoyatning haqiqiy ijtimoiy xavflilik darajasi to'liq aks ettirilmaydi.

Sub'yektiv belgilarni aniqlash masalasi esa yanada murakkab bo'lib, jinoyatchining psixologik holati, shaxslararo munosabatlar tarixi va nizolarning kelib chiqish sabablari bilan chambarchas bog'liqdir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maishiy jinoyatlar ko'pincha kuchli emotsional holatda sodir etiladi va bu ayb shaklini aniqlashda bahsli vaziyatlarni yuzaga keltiradi. Ayrim hollarda qasddan sodir etilgan harakatlar ehtiyotsizlik sifatida baholanishi yoki aksincha, sub'yektiv tomon yetarli darajada asoslanmagan holda og'irlashtiruvchi holat sifatida talqin qilinishi mumkin.

Muhokama davomida aniqlangan muhim jihatlardan biri — ob'yektiv va sub'yektiv belgilar o'rtasidagi uzviy bog'liqlikdir. Jinoyatning tashqi ifodasi sub'yektiv munosabat bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'liq bo'lib, motiv va maqsadni inobatga olmasdan jinoyatning mohiyatini to'liq anglash mumkin emas. Ayniqsa, shaxsiy adovat, rashk yoki oilaviy ustunlikka intilish kabi motivlar jinoyatning ijtimoiy xavfliligini oshiruvchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Shuningdek, tadqiqotda huquqni qo'llash amaliyotida mavjud muammolar muhokama qilindi. Jumladan, maishiy jinoyatlarni isbotlashda guvohlar yetishmasligi, jabrlanuvchilarning psixologik bosim ostida bo'lishi va murosaga majburlanishi holatlari tez-tez uchraydi. Bu esa jinoyatning sub'yektiv tomonini to'liq ochib berishga to'sqinlik qiladi. Shu munosabat bilan, ilmiy adabiyotlarda ilgari surilgan psixologik va kriminologik yondashuvlarni jinoyat huquqi tahliliga kengroq joriy etish maqsadga muvofiq ekanligi ta'kidlanadi. Umuman olganda, muhokama natijalari maishiy jinoyatlarni baholashda formal-huquqiy yondashuvdan ko'ra, kompleks va tizimli yondashuv samaraliroq ekanini ko'rsatadi. Ob'yektiv va sub'yektiv belgilarni o'zaro bog'liqlikda tahlil qilish nafaqat jinoyatni to'g'ri

kvalifikatsiya qilishga, balki bunday jinoyatlarning oldini olish bo‘yicha samarali choralar ishlab chiqishga ham xizmat qiladi.

Xulosa. Mazkur tadqiqotda maishiy jinoyatlarning ob’yektiv va sub’yektiv belgilari jinoyat huquqi nazariyasi hamda huquqni qo‘llash amaliyoti nuqtayi nazaridan kompleks tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari maishiy jinoyatlarning huquqiy baholanishida jinoyat tarkibining barcha elementlarini o‘zaro bog‘liqlikda ko‘rib chiqish zarurligini ko‘rsatdi. Aniqlanishicha, maishiy jinoyatlarning ob’yektiv belgilari, xususan, jinoyat harakati yoki harakatsizligi, zararli oqibatlar va sababiy bog‘liqlik ko‘pincha oila va yaqin munosabatlar doirasida sodir etilishi sababli yashirin xarakter kasb etadi. Bu holat jinoyatni aniqlash va isbotlash jarayonini murakkablashtirib, huquqni qo‘llash amaliyotida muayyan muammolarni yuzaga keltiradi. Shuningdek, tadqiqot davomida maishiy jinoyatlarning sub’yektiv belgilari — ayb shakli, motiv va maqsad — ushbu jinoyatlarning ijtimoiy xavflilik darajasini belgilovchi asosiy omillardan biri ekanligi asoslab berildi. Maishiy jinoyatlarning aksariyati qasddan sodir etilib, ularning motivlari shaxsiy adovat, rashk, oilaviy nizolar va psixologik bosim bilan bog‘liq ekani aniqlandi. Xulosa qilib aytganda, maishiy jinoyatlarning ob’yektiv va sub’yektiv belgilarini to‘g‘ri va har tomonlama aniqlash jinoyatlarni adolatli kvalifikatsiya qilish, jazoni individuallashtirish hamda ushbu turdagi jinoyatlarning oldini olish bo‘yicha samarali huquqiy mexanizmlarni ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari jinoyat qonunchiligini takomillashtirish va huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatini samarali tashkil etishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. – Toshkent.
2. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi. – Toshkent.
3. Rustambayev M.X. Jinoyat huquqi. Umumiy qism. – Toshkent: TDYU nashriyoti.
4. Axmedov Sh.T. Jinoyat huquqi nazariyasi. – Toshkent.
5. Naumov A.V. Rossiya Federatsiyasi jinoyat huquqi. Umumiy qism. – Moskva.
6. Kudryavtsev V.N. Jinoyat tarkibi va jinoyatni kvalifikatsiya qilish. – Moskva.
7. Ashrafov F.M. Maishiy jinoyatlarning kriminologik xususiyatlari // Ilmiy-amaliy jurnal.
8. Heise L. Violence against women: An integrated, ecological framework. – Journal of Violence Studies.
9. Dobash R., Dobash R. Violence against wives: A case against the patriarchy. – New York.
10. WHO. Global and regional estimates of violence. – Geneva.